

УДК 35.071.1

О. В. Лавніченко, С. О. Годлевський, К. Ю. Гунбін

УТОЧНЕННЯ ПІДХОДІВ ДО ФОРМУВАННЯ ПОНЯТЬ ТЕОРІЇ СЛУЖБОВО-БОЙОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВНУТРІШНІХ ВІЙСЬК

Наведено деякі підходи до обґрунтування понять виду, форми та способу службово-бойових дій внутрішніх військ під час виконання покладених на них завдань за рахунок введення певних відмітних ознак дій військ.

Ключові слова: вид службово-бойових дій, форма службово-бойових дій, спосіб службово-бойових дій.

Постановка проблеми. Аналіз чинних статутних документів, які визначають службово-бойову діяльність (СБД) внутрішніх військ (ВВ), свідчить, що у них не визначені деякі поняття, зокрема “вид службово-бойових дій”. Це ж стосується й інших основних понять теорії службово-бойової діяльності ВВ, таких, як “форма службово-бойових дій”. Пояснити це можна тим, що, незважаючи на їх значущість, у теорії службово-бойової діяльності ВВ не приділено належної уваги з’ясуванню визначень і систематизації основоположних понять воєнного мистецтва, що й призвело до термінологічної невизначеності і негативно позначається на теорії і практиці СБД. У теорії це перешкоджає глибокому розумінню сутності правоохоронної діяльності, не сприяє пошуку нових і ефективних форм і способів виконання службово-бойових завдань, предметній оцінці досвіду діяльності ВВ у різних умовах оперативної обстановки та всебічному аналізу оперативної і бойової підготовки військ (сил). На практиці це, на наш погляд, ускладнює розуміння найважливіших положень теорії службово-бойової діяльності ВВ і правильне застосування чинних статутних документів, негативно впливає на організацію і проведення заходів оперативної і бойової підготовки військ (сил). Точне визначення понять, встановлення взаємозв’язків і взаємозалежностей між ними є одним з актуальних завдань теорії СБД ВВ. Сприятим його вирішенню може застосування методологічного підходу, який дозволяв би всебічно оцінювати існуючі поняття, розробляти нові і встановлювати взаємозв’язок між ними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У працях [1; 2] у межах розроблюваної теорії

службово-бойової діяльності ВВ запропоновані базові поняття щодо сутності, видів і форм службово-бойового застосування ВВ. У цих працях поняття “вид службово-бойових дій”, “форма службово-бойових дій”, “спосіб службово-бойових дій” визначені виходячи зі змісту загальних категорій: “вид”, “форма”, “спосіб”. Водночас у публікації В. П. Городнова [3] подано зовсім інші визначення способу і форми службово-бойових дій. Зокрема, визначається, що форма дій – “це сукупність способів виконання службово-бойових завдань, об’єднаних істотними умовами їх виконання” [3].

Проте у філософському розумінні під формою мається на увазі зовнішній тривимірний контурний вигляд чи конфігурація певної речі – на противагу матерії, змісту чи матеріалу, з якого вона складається, тобто це є філософська категорія, що описує зовнішні прояви на противагу змісту. У такому разі саме це є найбільш правильний підхід, визначений у [1; 2].

Іншим хибним поглядом у [3], на нашу думку, є те, що форми і способи визначають види дій. У першу чергу, ми визначаємо види, а потім розглядаємо, у яких формах вони існують і якими способами здійснюються.

Розбіжності поглядів на сутність видів і форм службово-бойових дій має негативний вплив на молодих науковців, які застосовують деякі хибні визначення, не розуміючи змісту понять.

У зв’язку з цим є потреба уточнити підходи до визначення базових понять службово-бойових дій ВВ з метою їх остаточного закріплення у теорії службово-бойової діяльності ВВ.

Для уточнення і підтвердження сутності базових понять службово-бойових дій скористаємося положеннями, наведеними у [4].

Мега статті полягає в уточненні понять виду, форми і способу службово-бойових дій внутрішніх військ під час виконання покладених на них завдань із застосуванням методологічного підходу, запропонованого у [4].

Виклад основного матеріалу. У службово-бойовому застосуванні внутрішніх військ об'єктом є виконання службово-бойових завдань, а його змістом – службово-бойові дії військ (сил). Залежно від цілей і масштабу службово-бойових завдань службово-бойове застосування здійснюється на різних рівнях: оперативному і тактичному. Кожному з них відповідають свій зміст і своя форма службово-бойових дій.

З урахуванням викладеного вище поняття “службово-бойові дії” доцільно використовувати тільки для визначення змісту дій військ (сил) і тлумачити його у такий спосіб: службово-бойові дії – це організоване застосування військ (сил) для досягнення поставлених цілей під час виконання службово-бойових завдань.

Для визначення організації дій ВВ у межах поняття “службово-бойове застосування” доцільно виокремити поняття “вид службово-бойових дій” і “форма службово-бойових дій”.

Для обґрунтування визначення поняття “вид службово-бойових дій” варто виходити зі значення слова “вид” і запропонованого вище визначення поняття “службово-бойові дії”. Слово “вид” означає “тип”, “різновид” якого-небудь процесу, явища. У нашому випадку прийнятним значенням слова “вид” буде “різновид”. Різновид означає видозміну, окремий випадок якого-небудь явища (процесу). В основі різновиду лежать відмітні властивості, особливість чого-небудь, у нашому випадку – характер дій військ (сил) під час досягнення ними якої-небудь мети.

Звідси вид службово-бойових дій – це різновид організованого застосування військ (сил), що відбиває характер їхніх дій під час досягнення визначених цілей.

Вид службово-бойових дій ВВ відображує характер перебігу дій стосовно до результату, тривалості, повторюваності тощо протягом певного періоду часу виходячи з поставленої мети дій, сукупності вирішуваних завдань, умов, що склалися, способу реалізації дій.

Наприклад, це можуть бути патрулювання під час охорони громадського порядку за звичайної оперативної обстановки, конвоювання засуджених під час їх

перевезення із судової установи до місця відбування покарання, проведення ізоляційно-обмежувальних заходів угрупованням ВВ і навіть бойові дії під час територіальної оборони.

Таким чином, під видом службово-бойових дій внутрішніх військ розуміється характер їх службово-бойових дій з урахуванням поставленої мети дій. Характер службово-бойових дій розглядається з точки зору особливостей перебігу дій, які зазнають впливу поставленої мети, сукупності вирішуваних завдань, умов, що склалися, способу реалізації дій. Характер службово-бойових дій проявляється у ході службово-бойового застосування внутрішніх військ.

На підставі визначення виду дій, що було викладене вище, можна запропонувати віднести до видів службово-бойових дій такі, як [1; 2]:

– патрулювання (під час заходів з охорони громадського порядку, забезпечення громадської безпеки, режимних і карантинних заходів та ін.);

– охорона (важливих державних об'єктів, ядерних установок, спецвантажів, дипломатичних представництв і консульських установ іноземних держав);

– охорона та конвоювання (засуджених та підсудних під час судового процесу, екстрадиція осіб за межі країни; затриманих під час масових заходів, режимних і карантинних заходів);

– спеціальні дії;

– бойові дії (оборона об'єктів, комунікацій – у воєнний час).

Патрулювання силами внутрішніх військ є профілактичними діями з підтримання встановленого порядку, попередження протиправних дій силами військових нарядів ВВ, що здійснюються шляхом: обходу (об'їзду) за встановленими маршрутами визначеної території; огляду окремих її ділянок, транспорту, приміщень організацій і установ різних форм власності; перевірки документів, особистих речей людей, які підозрюються у скоєнні правопорушення; затримання правопорушників, передачі їх до органів внутрішніх справ.

Охорона силами ВВ полягає: у захисті об'єктів, вантажів, підсудних, осіб, що взяті під варту, засуджених, окремих людей; у забезпеченні встановленого порядку допуску до них, що здійснюється силами військових

нарядів, підрозділів, військових частин шляхом несення служби на постах; у спостереганні за об'єктами, за діями сторонніх осіб та попередженні правопорушень з можливим використанням інженерно-технічних засобів охорони, зброї, спеціальних засобів та засобів активної оборони.

Конвоювання силами внутрішніх військ – супроводження підсудних, засуджених до позбавлення волі в установи виконання покарань (поміж ними) та осіб, які взяті під варту, а також військовополонених з метою їх охорони. Окремим видом конвоювання є екстрадиція, яка полягає у прийманні осіб, що перебувають під вартою, в Україну та передаванні їх за її межі.

Спеціальні дії внутрішніх військ – це дії формувань ВВ, сукупність профілактичних, охоронних, режимних, захисних, ізоляційно-обмежувальних заходів, що проводяться за звичайних обставин, у надзвичайних ситуаціях мирного часу та у воєнний час із застосуванням зброї, спеціальної техніки та засобів, військової техніки відповідно до чинного законодавства.

Бойові дії ВВ є діями їх формувань з охорони та оборони важливих об'єктів і комунікацій, боротьби з диверсійно-розвідувальними силами, іншими збройними формуваннями агресора у воєнний час та антидержавними незаконно утвореними збройними формуваннями (навіть у мирний час за умов виконання завдань щодо їх знищення).

У статутних документах немає визначення й іншого основоположного поняття теорії СБД – “форма службово-бойових дій”. Але як тільки є вид службово-бойових дій, то об'єктивно постає запитання: у якій формі він існує і виражається?

В основі визначення поняття “форма службово-бойових дій” мають бути філософське трактування категорії форми як вираження змісту процесу, явища і значення слова “форма” – зовнішнє вираження чогонебудь, обумовлене певним змістом, сутністю.

Звідси логічно випливає таке визначення *форми службово-бойових дій*: це зовнішнє вираження змісту дій військ (сил), що відбиває органічну єдність їхньої організації, рівня і мети.

Отже, це визначення дозволяє класифікувати форми службово-бойових дій військ і встановлювати різницю між ними за сукупністю низки ознак. Такими ознаками можуть бути: рівень завдань, що виконуються,

склад і структура залучуваних сил і засобів, розмах дій у просторі і часі, рівень узгодження дій військ, що вимагається, та ін.

Виходячи з практики застосування військових нарядів, підрозділів, частин, з'єднань та угруповань внутрішніх військ можна виділити такі форми службово-бойових дій ВВ, як: оперативні дії (оперативне застосування); спеціальна операція (оперативного і тактичного масштабу); службово-бойові дії; бій.

До оперативних форм дій внутрішніх військ можуть належати оперативне застосування, спеціальна операція (оперативного масштабу); до тактичних форм дій – спеціальна операція (тактичного масштабу), службово-бойові дії, бій.

Оперативне застосування внутрішніх військ може бути самостійною дією військ або складовою частиною великомасштабної спеціальної операції (спеціальних заходів), яка проводиться органом державної влади (певним правоохоронним органом держави) у певному районі.

Оперативне застосування внутрішніх військ – форма службово-бойових дій ВВ (територіального командування ВВ, тимчасово створеного угруповання ВВ); сукупність узгоджених і взаємопов'язаних за метою, місцем і часом службово-бойових дій внутрішніх військ, які проводяться у заданому районі за єдиним замислом і планом для виконання бойового завдання оперативного значення (оперативного завдання) у межах великомасштабної спеціальної операції, яку очолює орган державної влади (певний правоохоронний орган), або деякі спеціальні операції меншого масштабу та інші спеціальні заходи, що проводяться внутрішніми військами у кількох районах регіону (країни), які об'єднані загальним замислом і спрямовані на досягнення мети певного оперативного завдання.

Дії внутрішніх військ оперативного рівня є багатofункціональними, спрямованими на виконання сукупності завдань переважно із забезпечення громадської безпеки, до виконання яких окрім ВВ можуть залучатися формування деяких інших силових структур держави, але під керівництвом командування внутрішніх військ МВС України; або це дії угруповання ВВ, що оперативно підпорядковується керівництву правоохоронного органу держави, яке призначається відповідальним за

проведення невідкладних заходів із забезпечення національної безпеки.

У формі оперативного застосування ВВ діють під час виконання таких завдань:

- охорона громадського порядку у процесі ліквідації наслідків катастрофи техногенного характеру державного (регіонального) рівня;
- забезпечення режимно-карантинних заходів державного (регіонального) рівня;
- охорона громадського порядку під час виборів органів державної влади національного рівня;
- підтримання правового режиму надзвичайного стану.

Тому з оперативними діями як формою службово-бойових дій ВВ можна пов'язувати ситуацію, коли:

- поставлене для виконання завдання є багатофункціональним, національного або регіонального рівня;
- до виконання завдання залучаються за вимогою формування кількох силових структур (від ВВ – угруповання військ);
- потреба у застосуванні зброї (на момент планування) малоімовірна (у разі необхідності у ході дій – з письмового дозволу вищого керівництва);
- розмір району дій – великий (не менш ніж регіон держави);
- тривалість дій – велика;
- кількість і характер етапів дій – декілька, на початкових етапах основна роль належить правоохоронним органам;
- можливі негативні резонансні наслідки у разі неуспішності дій ВВ;
- керівництво діями здійснюється центральним органом виконавчої влади (правоохоронним органом держави), при цьому керівництво угрупованням ВВ – на рівні центрального або регіонального органу управління внутрішніх військ.

Спеціальна операція визначає форму дій як оперативного, так і тактичного рівнів. Це залежить від рівня керівництва діями, кількості залучуваних сил і засобів, рівнів небезпеки та загрози.

Спеціальна операція внутрішніх військ – форма дій ВВ; сукупність узгоджених і взаємопов'язаних за метою, місцем і часом розвідувально-пошукових, ізоляційно-обмежувальних, режимних, охоронних, інших заходів та бойових дій з'єднань, частин і підрозділів або угруповань ВВ, які проводяться у заданому районі за єдиним

замислом і планом для виконання бойового (оперативного) завдання з пошуку, локалізації та знешкодження злочинців, терористів, диверсантів, незаконних збройних формувань тощо.

Зі спеціальною операцією внутрішніх військ пов'язують період активних дій їх підрозділів (частин, з'єднань), що спрямовані на рішуче припинення дій правопорушників (противника), які мають явні протизаконні наміри або здійснюють їх. Спеціальна операція внутрішніх військ може бути окремою, складовою частиною оперативного застосування ВВ або складовою частиною спеціальних заходів, які проводяться органом державної влади (певним правоохоронним органом держави).

Спеціальні операції ВВ спрямовані:

- на вузькофункціональні дії, які можуть бути віднесені до спеціальних операцій тактичного рівня, – силову фазу у заходах з припинення заворушень; пошук, локалізацію, знешкодження озброєних злочинців (терористів, диверсантів);
- на широкофункціональні дії, які можуть бути віднесені до спеціальних операцій оперативного рівня, – зі знешкодження незаконних збройних формувань.

Спеціальні операції незалежно від їхнього рівня характеризуються чітким обмеженням часу їх проведення.

Зі спеціальною операцією як формою службово-бойових дій ВВ можна пов'язувати ситуацію, коли:

- поставлене для виконання завдання є функціональним регіонального (місцевого) рівня;
- до виконання завдання залучаються за вимогою формування кількох силових структур; від внутрішніх військ – військова частина (з'єднання) або угруповання військ;
- імовірність застосування зброї (на момент планування) – велика;
- розмір району дій – обмежений (можливо, й великий);
- тривалість дій має чітке нормування й обмеженість часу;
- кількість і характер етапів дій – декілька, на початкових етапах основна роль належить правоохоронним органам;
- можливі негативні резонансні наслідки у разі неуспішності дій внутрішніх військ;
- керівництво діями здійснюється з боку центрального (регіонального, місцевого)

правоохоронного органу держави; безпосередньо силами ВВ – центральним і регіональним органами управління ВВ, командирами військових частин ВВ.

Службово-бойові дії внутрішніх військ – це одна із форм службово-бойового застосування, а саме тактична форма дій ВВ; сукупність узгоджених і взаємопов'язаних за метою, місцем і часом заходів щодо несення бойової служби з'єднаннями (частинами, підрозділами) ВВ, які проводяться в обмеженому районі за єдиним замислом і планом для виконання обмежених за масштабом завдань (із забезпечення громадської безпеки під час проведення масових заходів; пошуку злочинців, що втекли з-під варті тощо).

Зі службово-бойовими діями як формою дій ВВ можна пов'язувати ситуацію, коли:

– поставлене для виконання завдання є вузькофункціональним, місцевого рівня;

– до виконання завдання залучаються за планом військові наряди від військової частини або сили до підрозділу ВВ;

– можливість застосування зброї – малоймовірна, виключно для забезпечення виконання завдання у разі загрози життю та здоров'ю військовослужбовців чи громадян або припинення злочину, якого іншим шляхом припинити неможливо, згідно з відповідними законами і військовими статутами;

– розмір району дій – обмежений, за планом;

– тривалість дій – обмежена, за планом;

– етапи у діях не виокремлюються;

– резонансні наслідки у разі неуспішності дій малоймовірні;

– керівництво діями здійснюється командирами військових частин ВВ.

Бій, що ведуть сили внутрішніх військ, може бути формою дій ВВ у воєнний час, складовою частиною спеціальної операції зі знищення незаконного збройного формування чи захоплення злочинців, що втекли з-під варті, або як етап виконання завдання з охорони особливо важливого об'єкта (внаслідок збройного нападу на нього) навіть у мирний час.

Бій (силами внутрішніх військ) – тактична форма дій підрозділу, військової частини, з'єднання або угруповання ВВ; є організованим збройним зіткненням з озброєними злочинцями, що втекли з-під варті, незаконним збройним формуванням, терористичною групою, диверсійно-

розвідувальною групою противника, або як етап виконання завдання з охорони і оборони особливо важливого державного об'єкта (внаслідок збройного нападу на нього). Бій ведеться із застосуванням різноманітних засобів ураження, захисту і забезпечення; це організовані й узгоджені за метою, місцем і часом вогонь і маневр з'єднань, військових частин та підрозділів. Бій може бути складовою частиною спеціальної операції ВВ.

Іншим основним поняттям теорії СБД ВВ є “спосіб службово-бойових дій”.

У чинних статутних документах не наведено визначення поняття “спосіб службово-бойових дій”, але водночас у деяких із них дається їх класифікація. Тому є необхідність з'ясувати це поняття, що дозволить коректно застосовувати його для характеристики дій військ на всіх рівнях СБД.

В енциклопедичних воєнних виданнях “способи дій” тлумачать як порядок і прийоми застосування сил і засобів для виконання різного рівня завдань, що поставлені в інтересах досягнення мети дій. Так, у [2] визначається, що спосіб дій військ – це порядок та прийоми застосування сил і засобів військової частини (з'єднання) ВВ для виконання бойового завдання.

У цьому трактуванні для визначення “способу службово-бойових дій” використовується слово “прийом”. Слова “спосіб” і “прийом” є синонімами, тобто у наведеному визначенні поняття “спосіб дій” не дотримано одне з правил формальної логіки – неприпустимість логічного кола. При цьому воно також не містить сутнісних ознак, необхідних і достатніх для ідентифікації поняття “спосіб службово-бойових дій”, що утруднює його застосування для характеристики дій військ.

Ключовим словом у понятті “спосіб дій” є “спосіб”. Лінгвістичною сутністю цього слова є порядок. У нашому випадку “спосіб службово-бойових дій” – це порядок дій військ. Для визначення поняття “спосіб службово-бойових дій” із дефініцій слова “порядок” можливо використати таке: порядок – певна послідовність, черговість чого-небудь, певним чином зумовлене розташування когось, чогось.

Під час виконання завдань за різних умов обстановки і на різних рівнях війська діють у певній послідовності. Так, у разі дій у спеціальній операції з припинення масових безладь правоохоронні сили спочатку

блокують (оточують) місце проведення операції, потім розсікають натовп, далі витісняють його з площі і поновлюють правопорядок. Подібні приклади можливо навести для дій військ на всіх рівнях виконуваних завдань. Отже, послідовність дій сил є суттєвою ознакою визначення “спосіб службово-бойових дій”.

Іншою суттєвою ознакою визначення поняття “спосіб службово-бойових дій” виходячи із значення слова “порядок” є склад сил, що беруть участь у виконанні завдання, і розподіл їх зусиль у часі.

Незалежно від рівня виконуваних внутрішніми військами завдань у кризових ситуаціях об’єктивно є два варіанти розподілу складу сил: за розрахунковими нормами, визначеними нормативними документами, і “по максимуму”. Інших варіантів немає.

Розподіл зусиль сил охорони правопорядку у часі можливо здійснювати за двома варіантами: 1) одночасні дії всім складом (основними силами); 2) послідовні дії частиною сил протягом заданого періоду часу.

Указані сутнісні ознаки прийнятні для характеристики дій угруповань військ, військових частин, з’єднань та підрозділів на різних рівнях службово-бойової діяльності ВВ.

Очевидно, що зазначені істотні ознаки прийнятні для характеристики дій з’єднань, частин і підрозділів військ на всіх рівнях службово-бойового застосування.

Наведені вище доводи дозволяють сформулювати таке визначення способу дій.

Спосіб службово-бойових дій – це порядок застосування військ (сил) під час виконання оперативних і тактичних завдань, що відображає їх склад, розподіл зусиль за часом і послідовність дій.

Для класифікації способів службово-бойових дій крім зазначених ознак можуть використовуватися й інші: вихідне положення військ (сил); повнота інформації про об’єкти дій; напрямок (місце) зосередження зусиль; необхідний ступінь терміновості й ін.

Виходячи із зазначеного вище і з урахуванням практики внутрішніх військ, що склалася, до основних способів службово-бойових дій ВВ можна віднести такі: спостереження, огляд, супроводження, оточення, блокування, пошук, розшук, обшук, переслідування, вилучення, демонстративні дії, прикриття, розблокування, затримання, зачищення, штурм.

Висновки

Застосування запропонованого методологічного підходу дозволяє уточнити визначення основних понять теорії службово-бойової діяльності, в основі яких лежать відмітні ознаки дій військ (сил).

Основною ознакою для “виду службово-бойових дій” є характер, “форми” – організація, для “способу” – порядок дій військ (сил). Запропоновані визначення основних понять теорії службово-бойової діяльності дозволяють формулювати визначення інших понять, що відображають рівень службово-бойового застосування і зміст дій військ (сил).

Список використаних джерел

1. Шмаков, О. М. Види, форми і способи діяльності та дій внутрішніх військ [Текст] / О. М. Шмаков, О. В. Лавніченко // *Честь і закон*. – 2006. – № 4. – С. 3–10.

2. Шмаков, О. М. Словник офіцера внутрішніх військ з воєнно-наукових питань [Текст] / О. М. Шмаков. – Х. : Акад. ВВ МВС України, 2009. – 517 с.

3. Городнов, В. П. Форми і способи службово-бойових дій внутрішніх військ МВС України, їх класифікація [Текст] / В. П. Городнов, В. І. Воробйов // *Честь і закон*. – 2004. – № 2. – С. 9–10.

4. Беднов, Т. П. Некоторые аспекты уточнения понятий военного искусства [Текст] / Т. П. Беднов, А. В. Лазарев, Т. Е. Москвич // *Военная мысль*. – 2007. – № 7. – С. 14.

Стаття надійшла до редакції 27.03.2013 р.

Рецензент – доктор військових наук, професор Г. А. Дробаха, Академія внутрішніх військ МВС України, Харків, Україна